

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора, Таран Олени Вікторівни на дисертаційне дослідження Байдика Олександра Анатолійовича на тему «ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність теми дослідження. Рецензована дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню процесуального статусу, функції та діяльності захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду, передбачену статтею 111 Кримінального кодексу (КК) України. Тема роботи обрана з урахуванням значного зростання кількості кримінальних проваджень зазначеної категорії після початку збройної агресії російської федерації проти України, а особливо після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, і потребує окремого наукового осмислення, оскільки традиційні теоретичні конструкції інституту захисту в кримінальному провадженні не повною мірою враховують специфіку проваджень про злочини проти основ національної безпеки держави, що здійснюються в умовах воєнного стану.

Наведена здобувачем статистика (зростання кількості обвинувальних актів за ст. 111 КК України з поодиноких випадків до 2014 року до тисяч проваджень станом на 2026 рік) переконливо ілюструє масштаб проблеми та обґрунтовує практичну потребу дослідження. Слушним є акцент автора на тому, що провадження цієї категорії характеризуються підвищеною складністю доказування, широким використанням результатів негласних слідчих (розшукових) дій, цифрових доказів, матеріалів, що містять державну таємницю, а також здійсненням спеціального кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*). Кожна з цих обставин істотно ускладнює реалізацію права на захист і потребує вироблення спеціальних механізмів його забезпечення, чого до цього часу не було здійснено на монографічному рівні.

Актуальність теми додатково підтверджується результатами проведеного здобувачем анкетування практичних працівників (адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих), які засвідчили, що лише частка опитаних повністю розуміє специфіку особливого процесуального режиму в провадженнях про державну зраду та зміст посиленої гарантійної функції захисника, тоді як більшість респондентів визнає необхідність удосконалення відповідного законодавчого регулювання. Ці емпіричні дані підтверджують не лише теоретичну, а й практичну актуальність дисертаційного дослідження.

Слід окремо наголосити на тому, що доктрина кримінального процесу розглядала статус і діяльність захисника переважно в загальнотеоретичній площині, без урахування специфіки окремих категорій кримінальних правопорушень. Водночас провадження про державну зраду мають виразну процесуальну своєрідність, що включає рівень таємності доказової

інформації, активне застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обмеження, зумовлені воєнним станом, а також підвищену суспільну й політичну резонансність. За таких умов формально рівний із загальним процесуальний статус захисника на практиці нерідко виявляється недостатнім для повноцінної реалізації принципу змагальності. Обраний здобувачем підхід до вивчення цієї проблематики є методологічно виправданим і дає змогу отримати важливі результати.

Потрібно також відзначити, що здобувач обґрунтовано розглядає діяльність захисника не ізольовано, а в системному зв'язку з правами особи, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування, з інтересами національної безпеки держави та з міжнародними зобов'язаннями України у сфері прав людини. Такий комплексний погляд на проблему відповідає сучасним тенденціям розвитку кримінального процесуального права, орієнтованого на пошук розумного балансу між публічним інтересом у протидії злочинам проти основ національної безпеки та приватним інтересом особи в неупередженому й справедливому судовому розгляді. Тому дисертаційне дослідження має не лише вузькогалузеве, а й системне теоретико-правове значення.

Загалом слід констатувати, що тема дисертації є актуальною, своєчасною та відповідає нагальним потребам юридичної науки і правозастосовної практики в умовах повномасштабної збройної агресії проти України.

Показово, що здобувач не обмежується констатацією кількісного зростання проваджень про державну зраду, а звертає увагу на якісну трансформацію їх предмета доказування: активне використання результатів контррозвідувальної діяльності, цифрових слідів комунікації обвинувачених з представниками держави-агресора, а також матеріалів, що мають гриф таємності. У поєднанні з практикою здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) це формує принципово новий процесуальний контекст, у якому традиційні гарантії права на захист потребують переосмислення. Саме тому вибір автором комплексного підходу до дослідження є цілком обґрунтованим і відповідає нагальним потребам сучасної юридичної науки та практики.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах тематики наукових досліджень відповідної наукової установи, узгоджується із Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (зокрема ціллю 16 «Мир, справедливість та сильні інститути»), Стратегією національної безпеки України, Національною стратегією у сфері прав людини, а також Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Тему дисертації схвалено на засіданні кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ (протокол № 11 від 20 жовтня 2022 року) та затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року (протокол № 15). Дисертаційне дослідження включено до тематичного плану

науково-дослідних робіт кафедри кримінального процесу, виконано в межах освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 081 «Право» та спрямоване на розв'язання актуальних теоретичних і прикладних проблем реалізації права на захист у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України. Викладене свідчить про належне організаційне та планове забезпечення дисертаційного дослідження й відповідність його пріоритетним напрямам державної політики у сфері національної безпеки та кримінальної юстиції.

Відображений у роботі зв'язок із державними програмними документами не має формального характеру, а простежується безпосередньо у змісті дослідження: положення щодо вдосконалення процесуальних гарантій захисту кореспондують із завданнями реформування органів правопорядку, а висновки щодо стандартів ЄСПЛ і забезпечення справедливого судочинства із завданнями Національної стратегії у сфері прав людини. Це свідчить про те, що дисертація виконана як науково-прикладна робота, орієнтована на розв'язання конкретних завдань державної політики в умовах воєнного стану.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та новизна. Методологічну основу дослідження становить обґрунтовано дібраний комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів: діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий, криміналістичний, статистичний та соціологічний. Застосування здобувачем цього методологічного інструментарію є послідовним і таким, що відповідає меті й завданням дослідження, зокрема, порівняльно-правовий метод коректно використано для аналізу законодавства та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також окремих зарубіжних юрисдикцій; соціологічний метод (анкетування) для емпіричного підтвердження теоретичних висновків, а статистичний метод для узагальнення показників правозастосовної практики. Таке поєднання методів забезпечує комплексність та системність отриманих результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики, рішення Верховного Суду, практика ЄСПЛ, результати анкетування адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих і науково-педагогічних працівників, а також матеріали кримінальних проваджень про державну зраду. Обсяг та різноманітність емпіричної бази є достатніми для формулювання узагальнених наукових висновків, а поєднання доктринального аналізу з емпіричними даними підвищує достовірність отриманих результатів.

Наукова новизна дисертації, як вона сформульована в анотації та вступі є переконливою і полягає, зокрема, у наступному. По-перше, здобувачем уперше обґрунтовано концепцію посиленого гарантійно-компенсаторного характеру процесуального статусу захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду, згідно з якою захисник в умовах воєнного стану виконує не лише традиційну функцію захисту від обвинувачення, а й функцію

процесуального компенсатора, що врівноважує фактичну доказову й інформаційну перевагу сторони обвинувачення. Ця концептуальна побудова є логічно обґрунтованою та кореспондує із загальновизнаним у процесуальній науці принципом рівності (балансу) сторін.

По-друге, заслуговує на підтримку авторський підхід до визначення засад реалізації функції захисту як системи знань, тактичних прийомів, засобів і рекомендацій, спрямованих на формування й перевірку захисних версій, аналіз доказів сторони обвинувачення, роботу з цифровими доказами та результатами негласних слідчих (розшукових) дій. Такий підхід хоча й виходить за межі суто процесуального аналізу статусу захисника, проте дозволяє розглянути практичний (тактичний) вимір його діяльності.

По-третє, науково значущою є запропонована здобувачем модель триступеневої перевірки результатів негласних слідчих (розшукових) дій, яка охоплює правовий, технічний та змістовий рівні аналізу. Ця модель має практико-орієнтований характер і може бути покладена в основу методичних рекомендацій для адвокатів, які здійснюють захист у справах про злочини проти основ національної безпеки держави.

По-четверте, заслуговує на увагу обґрунтування необхідності нормативного закріплення спеціального механізму тимчасового доступу захисника до матеріалів, що містять державну таємницю, у межах конкретного кримінального провадження, без проходження повної процедури оформлення постійного допуску. Ця пропозиція відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам забезпечення рівності сторін у кримінальному провадженні та є реалістичною з погляду її можливого законодавчого впровадження.

Заслужують на увагу й положення, що характеризують удосконалення наявних наукових підходів, зокрема виокремлення загальних, спеціальних і компенсаторних елементів процесуального статусу захисника, уточнення концепції фактичної підозри як підстави виникнення права на захист, а також посилення ролі захисника як основного процесуального гаранта прав відсутнього підозрюваного чи обвинуваченого у спеціальному кримінальному провадженні. Ці положення не претендують на абсолютну новизну, однак є логічним і аргументованим розвитком наявних доктринальних напрацювань з урахуванням специфіки досліджуваної категорії проваджень, що цілком відповідає вимогам, які висувуються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Окремо слід відзначити коректність застосування здобувачем понятійно-категоріального апарату: ключові поняття дослідження («захист у кримінальному провадженні», «функція захисту», «процесуальний статус захисника», «гарантійно-компенсаторна складова», «процесуальна доброчесність доказування») визначені з достатньою логічною точністю, узгоджуються між собою та послідовно використовуються протягом усього тексту роботи, що є свідченням належної теоретичної підготовки автора та зрілості його наукового мислення. Аргументація здобувача, як правило, будується за схемою «теза - нормативне або доктринальне обґрунтування -

ілюстрація судовою практикою або емпіричними даними - висновок», що є методологічно правильним підходом до викладення результатів юридичного дисертаційного дослідження.

Достовірність одержаних результатів забезпечується репрезентативністю використаних джерел, зверненням до актуальної судової практики, зокрема практики Верховного Суду та ЄСПЛ, а також поєднанням доктринального аналізу з емпіричними соціологічними даними. Аргументація, наведена автором на підтримку кожного з ключових теоретичних положень, вирізняється послідовністю, теоретичні тези, як правило, супроводжуються посиланням на нормативні джерела, релевантну судову практику або результати анкетування, що підвищує переконливість зроблених висновків. Водночас, як буде зазначено нижче (пункт 7 цієї рецензії), окремі положення потребують додаткового емпіричного або нормативного обґрунтування.

Слід також зазначити, що здобувач критично осмислює наявні в доктрині та правозастосовній практиці підходи, а не обмежується їх описовим викладенням. Зокрема, у роботі наведено аргументовану полеміку з окремими позиціями, висловленими в юридичній літературі щодо меж процесуальної самостійності захисника, співвідношення функцій захисту та представництва, а також щодо припустимих меж обмеження права на захист в умовах воєнного стану. Наявність такої наукової полеміки, підкріпленої власною аргументованою позицією автора, є ознакою зрілого дисертаційного дослідження та додатково підтверджує його відповідність кваліфікаційним вимогам, установленим до наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії.

Загалом положення, що виносяться на захист, характеризуються достатнім ступенем наукової обґрунтованості, логічною послідовністю викладу та підкріплені відповідним нормативним, доктринальним і емпіричним матеріалом.

Варто також відзначити, що дисертація демонструє належний рівень володіння здобувачем чинним кримінальним процесуальним законодавством України, практикою його застосування, а також релевантною доктриною, що загалом свідчить про сформованість автора як самостійного дослідника, здатного здійснювати комплексний науковий аналіз складних правових проблем.

4. Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому. Структура дисертації є логічною та відповідає меті й завданням дослідження, робота складається зі вступу, трьох розділів (що охоплюють дев'ять підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (272 найменування) та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з яких основний текст 222 сторінки, що відповідає встановленим вимогам до обсягу дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

4.1. Розділ 1 «Теоретико-правові та криміналістичні засади участі захисника в кримінальних провадженнях про державну зраду». У першому

розділі здобувачем послідовно проаналізовано стан наукового розроблення проблеми, визначено процесуальний статус захисника-адвоката у провадженнях про державну зраду та сформульовано засади реалізації функції захисту за ст. 111 КК України. Позитивно слід оцінити те, що автор не обмежується констатацією прогалин у теорії, а пропонує авторську структуру процесуального статусу захисника, виокремлюючи його загальну, спеціальну та гарантійно-компенсаторну складові. Уточнення співвідношення понять «захист у кримінальному провадженні» та «функція захисту» є методологічно виваженим і сприяє усуненню термінологічної неузгодженості, наявної в чинній процесуальній доктрині. Розділ характеризується належним рівнем теоретичного узагальнення та є достатньою основою для подальших, більш прикладних розділів роботи.

У підрозділі 1.1 здобувачем здійснено ґрунтовний огляд наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, що дало змогу коректно окреслити межі наукової новизни власного дослідження та уникнути дублювання вже здійснених наукових розробок. У підрозділі 1.2, присвяченому процесуальному статусу захисника-адвоката, авторська структура статусу (загальна, спеціальна, гарантійно-компенсаторна складові) є, на думку рецензента, вдалою методологічною знахідкою, яка надалі послідовно використовується в другому й третьому розділах роботи, що свідчить про внутрішню єдність дослідження. Підрозділ 1.3, присвячений засадам реалізації функції захисту, вирізняє дисертацію серед наявних процесуальних досліджень статусу захисника, оскільки криміналістичний (тактичний) аспект діяльності захисника часто залишається поза межами наукового інтересу.

4.2. *Розділ 2 «Захисник під час досудового розслідування злочинів про державну зраду».* Другий розділ присвячено дослідженню участі захисника на стадії досудового розслідування, під час повідомлення про підозру, затримання, застосування запобіжних заходів, а також участі у слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) діях та забезпеченні доступу до матеріалів, що містять державну таємницю. Викликає підтримку позиція здобувача щодо необхідності розмежування формальної та фактичної підозри й забезпечення права на захист із моменту фактичного кримінального переслідування особи, що узгоджується з усталеною практикою ЄСПЛ. Обґрунтованим є висновок про підвищені вимоги до конкретизації фактичних обставин у повідомленні про підозру в справах про державну зраду з огляду на складність кваліфікації відповідних діянь. Розділ вирізняється практичною спрямованістю та ґрунтовним аналізом емпіричного матеріалу.

У підрозділі 2.1 переконливо розкрито проблемні аспекти реалізації права на захист на етапі повідомлення про підозру, зокрема необхідність урахування підвищеної складності кваліфікації діянь за ст. 111 КК України під час формулювання фактичної фабули підозри. Підрозділ 2.2, присвячений участі захисника під час затримання та застосування запобіжних заходів, автор обґрунтовано акцентує увагу на необхідності суворої перевірки судом

пропорційності обмежень, застосовуваних у справах про державну зраду, з огляду на підвищений ризик надмірного обмеження прав особи в умовах воєнного стану. Ґрунтовним є підрозділ 2.3, у якому проаналізовано участь захисника в слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) діях та доступ до матеріалів, що містять державну таємницю, викладено згадану вище модель триступеневої перевірки результатів негласних слідчих (розшукових) дій, яка становить один з найбільш практично цінних результатів дисертації.

4.3. Розділ 3 «Захисник у судовому провадженні та під час перегляду судових рішень у кримінальних провадженнях про державну зраду». У третьому розділі досліджено реалізацію функції захисту на стадіях підготовчого судового провадження, судового розгляду, а також апеляційного, касаційного й перегляду судових рішень. Заслуговує на підтримку висновок про гарантійну (фільтрувальну) функцію підготовчого судового провадження як процесуального бар'єра між досудовим розслідуванням і судовим розглядом. Ґрунтовно розкрито питання допустимості доказів, процесуальної доброчесності доказування, а також особливості застосування спеціального кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Викладені в розділі положення щодо вдосконалення механізмів перегляду вироків, ухвалених у порядку *in absentia*, є практично значущими та можуть бути використані в законопроектній роботі.

У підрозділі 3.1 розкрито процесуальні дії захисника в підготовчому судовому провадженні, зокрема щодо перевірки додержання порядку досудового розслідування та вирішення питання про можливість призначення судового розгляду. Підрозділ 3.2 містить детальний аналіз участі захисника в дослідженні доказів, допиті свідків, роботі з висновками експертів і використанні спеціальних знань під час судового розгляду, а положення щодо концепції процесуальної доброчесності доказування є одним з концептуально найбільш цікавих фрагментів усієї роботи. У підрозділі 3.3 послідовно розкрито особливості діяльності захисника на апеляційні та касаційні стадії, а сформульовані пропозиції щодо вдосконалення порядку перегляду вироків, постановлених у спеціальному кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, є логічним і практично орієнтованим завершенням дослідження.

У цілому дисертація є завершеною науковою працею, що містить внутрішньо узгоджену систему теоретичних положень, висновків та практичних рекомендацій. Висновки до кожного розділу логічно впливають зі змісту відповідних підрозділів, а загальні висновки узагальнюють результати дослідження та кореспондують із поставленими завданнями.

Позитивно оцінюючи змістове наповнення роботи, слід також відзначити стилістичну та термінологічну єдність викладу матеріалу, коректність оформлення посилань на використані джерела, а також відсутність істотних текстових повторів між розділами, що нерідко

трапляється в дисертаційних дослідженнях значного обсягу. Викладення матеріалу здійснено науковою мовою, з дотриманням вимог до юридичного дисертаційного дослідження, а обсяг кожного з розділів є пропорційним його змістовому навантаженню й відповідає загальній логіці дослідження від теоретико-правових засад (розділ 1) через послідовний розгляд досудового розслідування (розділ 2) до судового провадження і перегляду судових рішень (розділ 3).

Окремо слід відзначити наскрізний характер звернення здобувача до стандартів Європейського суду з прав людини протягом усіх трьох розділів дисертації: від загальнотеоретичного розуміння змісту права на захист (розділ 1) до конкретних процесуальних гарантій на стадії досудового розслідування (розділ 2) та судового провадження і перегляду судових рішень (розділ 3). Такий наскрізний порівняльно-правовий зріз дослідження підвищує його наукову й практичну цінність, оскільки дає змогу оцінювати запропоновані здобувачем законодавчі новели не лише з погляду їх узгодженості з національним правопорядком, а й з погляду відповідності міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини, зокрема статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. Практичне значення одержаних результатів підтверджується їх використанням у нормотворчій діяльності (під час підготовки пропозицій щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про державну таємницю»), в освітній та науковій діяльності (під час викладання кримінальних процесуальних дисциплін, підготовки навчально-методичних матеріалів), а також у практичній діяльності органів адвокатського самоврядування (з удосконалення професійних стандартів адвокатської діяльності та підвищення кваліфікації адвокатів). Наявність відповідних актів (довідок) про впровадження результатів дослідження підтверджує реальну апробацію отриманих наукових результатів.

Окремої позитивної оцінки заслуговує те, що практичне значення результатів дисертації не обмежується сферою законопроектної роботи, а поширюється на щоденну професійну діяльність адвокатів, які здійснюють захист у справах про злочини проти основ національної безпеки держави. Сформульовані здобувачем практичні рекомендації зокрема щодо алгоритму перевірки допустимості результатів негласних слідчих (розшукових) дій, особливостей побудови захисних версій та тактики роботи з цифровими доказами можуть бути безпосередньо використані в межах підвищення кваліфікації адвокатів і слугувати основою для розроблення відповідних методичних посібників.

Позитивно оцінюючи практичну спрямованість дисертації, варто також зауважити, що запропоновані здобувачем рекомендації з удосконалення законодавства сформульовані адресно, із зазначенням конкретних нормативно-правових актів, до яких пропонується внесення змін (Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про державну таємницю»). Такий

підхід істотно полегшує подальше використання результатів дослідження в законопроектній діяльності та є ознакою належного рівня прикладної зрілості дисертаційної роботи.

6. Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях здобувача. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в одинадцяти наукових працях, з яких вісім статей опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук, включених до відповідного переліку Міністерства освіти і науки України, а три - це тези доповідей на науково-практичних конференціях, семінарі та круглому столі. Кількість та зміст публікацій загалом є достатніми для відображення основних наукових результатів дисертації та засвідчують належну апробацію одержаних висновків у науковій спільноті.

Судячи зі змісту анотації, публікації здобувача послідовно охоплюють усі структурні елементи дисертації, а саме теоретико-правові засади статусу захисника, особливості його участі на стадії досудового розслідування та судового провадження, а також питання перегляду судових рішень у справах про державну зраду. Це свідчить про рівномірну апробацію результатів дослідження на всіх його етапах, а не лише фрагментарне оприлюднення окремих, вибіркового висновків. Зіставлення переліку опублікованих праць зі структурою дисертації дає підстави для висновку про те, що жоден із суттєвих наукових результатів, винесених на захист, не залишився поза увагою наукової спільноти до моменту подання дисертації до захисту, що відповідає загальній вимозі щодо попередньої апробації основних наукових результатів дисертаційного дослідження. Апробація результатів дослідження на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема присвячених питанням забезпечення права на захист в умовах воєнного стану та відповідності національного регулювання європейським стандартам, додатково підтверджує визнання отриманих результатів науковою спільнотою.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Поряд із загалом позитивною оцінкою дисертаційного дослідження, необхідно висловити такі дискусійні положення та зауваження.

Наведені нижче зауваження сформульовано на підставі аналізу змісту анотації та автореферату дисертаційного дослідження і стосуються переважно ступеня деталізації окремих запропонованих здобувачем моделей і механізмів, а також повноти представлення емпіричної складової роботи. Зауваження не стосуються методологічної коректності дослідження в цілому, достовірності його основних висновків або дотримання вимог академічної доброчесності.

1. У підрозділі, присвяченому участі захисника під час повідомлення про підозру, здобувач обґрунтовує необхідність розмежування формальної та фактичної підозри, однак у роботі не запропоновано чіткого нормативного критерію (сукупності ознак), за яким на практиці можна було б однозначно встановлювати момент виникнення фактичної підозри. Без такого критерію відповідна теоретична конструкція ризикує залишитися оцінною категорією,

застосування якої на практиці залежатиме від суб'єктивного розсуду слідчого, прокурора або суду, що потребує додаткового опрацювання в подальших дослідженнях автора.

2. Запропонована в дисертації модель триступеневої перевірки результатів негласних слідчих (розшукових) дій (правовий, технічний, змістовий рівні) є важливою, проте в матеріалах, поданих на рецензування, вона розкрита переважно на загальнотеоретичному рівні. Залишаються недостатньо деталізованими процесуальний порядок реалізації кожного з рівнів перевірки, коло суб'єктів, уповноважених її здійснювати, конкретні строки та процесуальні наслідки виявлення порушень на кожному з етапів, що знижує безпосередню прикладну придатність моделі без подальшої нормативної конкретизації.

Доцільним видається доопрацювання цієї моделі до рівня проєкту методичних рекомендацій із визначенням конкретного алгоритму дій захисника на кожному з трьох рівнів перевірки та переліку процесуальних документів (клопотань, заперечень), які може подавати захисник у разі виявлення порушень під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

3. Порівняльно-правова частина дослідження ґрунтується на аналізі законодавства та практики визначеного кола держав (Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Естонія, Молдова). У роботі недостатньо обґрунтовано критерії добору саме цих юрисдикцій для порівняння, а також не використано порівняльний матеріал держав із подібним практичним досвідом кримінального переслідування за злочини проти держави в умовах збройного конфлікту (наприклад, Ізраїлю, Грузії), що могло б додатково збагатити авторську концепцію та посилити аргументацію запропонованих законодавчих новел.

4. Соціологічна складова дослідження (результати анкетування адвокатів, суддів, прокурорів, слідчих) наведена в анотації фрагментарно тут і у відповідному додатку не уточнено обсяг та структуру вибірки, територіальне охоплення опитування, методику його проведення та статистичну похибку отриманих показників. Без такої інформації повною мірою оцінити репрезентативність і достовірність наведених кількісних даних (зокрема часток респондентів у відсотках) видається ускладненим, що потребує роз'яснення під час публічного захисту.

Наведення у повному тексті дисертації (або в додатках до неї) детальних відомостей про методику формування вибірки, кількість опитаних у розрізі категорій респондентів (адвокати, судді, прокурори, слідчі, науково-педагогічні працівники) та регіонів, а також про статистичну похибку результатів анкетування сприяло б підвищенню довіри до наведених кількісних показників і полегшило б їх подальше використання іншими дослідниками.

Висловлені зауваження мають переважно дискусійний характер, не стосуються принципових наукових положень дисертації та не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження. Вони можуть бути

враховані здобувачем під час підготовки наукових публікацій на основі матеріалів дисертації або в подальших наукових розвідках.

8. Відповідність дисертації встановленим формальним вимогам. Оцінюючи дисертацію на предмет її відповідності формальним вимогам, установленим законодавством до наукових праць зазначеного кваліфікаційного рівня, рецензент вважає за необхідне окремо констатувати таке. По-перше, дисертація виконана здобувачем самостійно, містить сукупність нових науково обґрунтованих результатів, що є розв'язанням конкретного наукового завдання, яке має значення для розвитку відповідної галузі науки. По-друге, структура роботи (анотації, вступ, три розділи з дев'ятьма підрозділами, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки) повністю відповідає вимогам до структури дисертаційних досліджень. По-третє, обсяг основного тексту дисертації (222 сторінки) та списку використаних джерел (272 найменування) відповідає орієнтовним вимогам, що традиційно висуваються до дисертацій із галузі знань «Право». По-четверте, оформлення анотацій українською та англійською мовами, що містять стислий виклад основних наукових результатів, ключових слів і структури роботи, відповідає вимогам до анотацій дисертацій, установленим Міністерством освіти і науки України. По-п'яте, наявність актів (довідок) про впровадження результатів дослідження в нормотворчу, освітню та практичну діяльність, а також відповідна кількість публікацій у фахових виданнях підтверджують дотримання вимог щодо апробації результатів дисертаційного дослідження. Викладене дає підстави для висновку про те, що дисертація за формальними ознаками відповідає встановленим законодавством вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Під час ознайомлення з дисертацією та опублікованими за темою дослідження науковими працями фактів порушення академічної доброчесності (плагіату, фальсифікації, фабрикації) не виявлено. Використання ідей, положень і текстів інших авторів належним чином оформлено посиланнями на відповідні джерела.

9. Загальний висновок. Дисертаційна робота Байдика Олександра Анатолійовича на тему «Захисник у кримінальних провадженнях про державну зраду», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують визначене наукове завдання.

Робота виконана на належному теоретичному та методологічному рівні, характеризується внутрішньою узгодженістю структури, обґрунтованістю висновків і практичною спрямованістю рекомендацій.

За актуальністю теми, ступенем наукової обґрунтованості одержаних результатів, їх новизною, практичним значенням і повнотою апробації дисертація відповідає вимогам, установленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії (зокрема Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор **Байдик Олександр Анатолійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –

Завідувач кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Олена ТАРАН